

ELS SETGES DE GIRONA AL CAP DE DOS-CENTS ANYS

LLUÍS MARIA DE PUIG

El moment més divulgat de la història de la ciutat de Girona és el dels cèlebres assetjaments per part dels francesos de començament del segle XIX. Pel cost de vides humanes i destrucció de la ciutat, que tardà força dècades a recuperar-se, probablement és l'episodi històric que, per les seves conseqüències, més va marcar l'esdevenidor gironí. En tot cas, és la part que més ha interessat del passat de la ciutat i les comarques circumdants, un interès incentivat per l'espectacularitat i el ressò dels esdeveniments bèl·lics, molt escaients a un tractament ditiràmbic i patrioter. Per això la literatura que es va projectar sobre el record dels fets va ser copiosa i lloadora que va donar a aquells enfrontaments un to d'epopeia, en la línia de la gesta i de l'èpica sense fi, vers una mitificació interessada políticament deixant de banda volgudament la descripció completa i rigorosa de la realitat. I així, el que va dominar de la memòria dels setges i de la Guerra del Francès, durant cent cinquanta anys, va ser la llegenda i no la història, salvant algunes excepcions, com ara l'obra de Carles Rahola. Es tractava de fer de la derrota una victòria moral i ideològica. Naturalment, el relat ple d'herois, miracles i patriotes va servir a l'orientació ideològica i política del nacionalisme espanyol dels segles XIX i XX amb els setges de Girona com el referent paradigmàtic de l'acte primigeni i fundacional d'una nació espanyola renaixent. Amb una notòria absència d'anàlisi històrica mínimament seriosa i deixant de banda en el relat molt d'allò que havia passat veritablement i també un munt de contradiccions que es van viure durant aquell terrible enfrontament bèl·lic.

El reduccionisme que significa tractar aquella tragèdia de començament del segle XIX, com un simple episodi de rebuig d'un invasor és contrari a qualsevol observació històrica i oposada a la veritat. De simple no hi hagué res. De confusió, de paradoxes i de contradiccions n'hi hagué moltíssimes. La

característica més clara d'aquella etapa va ser la de la seva enorme complexitat, la de la presència de factors i actuacions completament diverses i sovint contraposades, amb tots els matisos a vegades difícils de descobrir dins la crisi general del moment. Per això, ara, al cap de dos-cents anys, què és el que hem de cercar en l'estudi d'aquella etapa gironina? En primer lloc, cal retrobar la veritat històrica. Explicar bé el que va passar i fer esvair les falsedats que han impregnat la narració, manipulant els fets i la seva interpretació. Immediatament, situar en la història les conseqüències del que va passar i fer una valoració tan objectiva de les actituds com sigui possible. Com han demostrat estudis recents que s'havien obviat en el passat, molts dels tòpics sobre la Girona assetjada cauen per la seva pròpia inconsistència i es demostra que va ser la barreja, la confusió, la complexitat i les contradiccions el que aparegué en aquella gran crisi, i també es constata que no poques «certeses» eren pures especulacions.

Avui la historiografia seriosa fa una altra lectura d'aquella guerra. No podem deixar de notar que alguns historiadors hispànics han blasmat severament el discurs de la historiografia oficial -i de la ideologia política de l'Espanya unitarista, des del 1814 fins als nostres dies, -i, fins i tot, han qüestionat l'apel·lació «guerra de la independència», com fa Álvarez Junco. I, naturalment, a Catalunya una colla d'historiadors hem treballat els darrers quaranta anys intentant donar a la Guerra del Francès una interpretació més objectiva i ajustada als fets. Em sembla just remarcar que Joan Mercader, Josep Fontana, Moliner Prada, Maties Remisa, Ramon Alberch, Josep Clara i uns quants altres han començat a donar una nova visió dels fets a Catalunya. Tan sols vull fer una altra remarca historiogràfica : sobre els historiadors dits «hispanistes». En general, aquests han tingut sempre al cap la visió de l'Espanya homogènia, unitària. Sense parar massa en la seva diversitat, en les diferents identitats i sense donar valor als moviments i actituds que corresponen a aquesta diversitat i al pes que tenien a començament del segle XIX. Fet que fa, de vegades, que no entenguin del tot el que va passar. Per exemple, el fet que Catalunya, des de final del 1809 quedi perfectament separada de la Corona de Josep Ier, és quelcom que no va despertar el menor interès ni tampoc les discussions sobre el «federalisme» a les Corts de Cadis.

Per assenyalar els trets de la nova visió que ens cal i prosseguir en el seu aprofundiment podem resseguir els mateixos esdeveniments i assenya-

larem, en cada moment, les tergiversacions i les manipulacions que hi ha hagut. L'estratègia de Napoleó d'intervenir en els afers de la península Ibèrica es va concretar amb el Tractat de Fontainebleau, pel qual França i Espanya s'apoderarien de Portugal i se'l repartirien. Acord que va permetre l'entrada dels imperials que es converteixen en ocupants en el mateix moment que trontollava el godoyisme i la corona en una crisi evident de l'antic règim que semblava arribar a un col·lapse. Dues remarques obviades sota la qüestió «patriòtica»: 1.- Els francesos entren amb permís per interessos de la corona i de Godoy, que havia de ser rei de l'Algarve. 2.- El descontentament contra el règim i la corona era general.

La ciutat de Girona, en el camí de França, esdevé una plaça que els francesos volen controlar quan ja és evident que el poble no accepta el pas ni l'estada dels francesos, per bé que les autoritats i els militars que representen el govern absolutista es mostren disposats a contemporitzar amb els ocupants. Quan van arribar els francesos a aquella Girona d'uns 8.000 habitants, van inspeccionar la vella plaça forta que havia estat i van creure que no tenia cap capacitat en tant que fortalesa. No tenia ni les muralles en condicions, ni les torres de defensa, ni el castell de Montjuïc, ni canons, ni armament, ni amb prou feines guarnició, tret de 300 homes del regiment d'Ultònia. Llavors, quan començà l'alçament arreu de l'Estat des del maig de 1808, contra el qual ja es veu com un invasor, a Catalunya i també a Girona es produeix un aixecament popular a partir del 5 de juny i que s'imposa a les autoritats que no tenen cap altre remei que seguir la voluntat majoritària, veient el caire exaltat i violent que prenen els esdeveniments. Hem pogut assabentar-nos, gràcies a les recerques recents de joves historiadors, de la participació de molta gent vinguda dels pobles de la contrada, gent que inquietava els principals pels seus orígens i radicalitat, fins al punt que van intentar matar el governador militar, el general Mendoza, fet que va portar els estaments a pronunciar-se contra el francès i emparar-se en els gremis.

Constatem aquí una gran diferència amb el relat tradicional: l'aixecament gironí no era només una insurrecció contra els de fora; era també una rebel·lió contra el poder constituït (a Girona no hi havia francesos). La ciutat s'alça en armes contra el francès i contra el general Mendoza, que va ser immediatament rellevat del seu càrrec. No s'ha d'oblidar tampoc el partit decidit que havia pres el clergat, sobretot el regular, contra Napoleó, que havia abolit les

ordes religioses a França i n'havia confiscat els béns. Des del primer moment, el clergat secular va mostrar-se radicalment contra els francesos i va voler donar a la lluita el caràcter de guerra santa. Tampoc s'ha de negligir el fet que no mancaren veus que expressaren la seva oposició a l'alçament, considerant el càstig per a la ciutat que podria comportar l'enfrontament contra el millor exèrcit del món, amb tan pocs instruments de defensa.

Girona s'alçà i hem d'assenyalar-ho per «Déu, el rei i la pàtria». Contra els francesos, contra els amics del francesos i contra el mal govern, certament. Tota una rebel·lió, però no pas una revolució. Arreu de Catalunya hi hagué actituds i fets «revolucionaris», però sense un programa de transformacions, sense un projecte real de canvi, era massa aviat. Però eren senyals evidents dels temps que vindrien. I no és pas una contradicció, com assenyala Carles Marx, pels carlins que trobem elements de ruptura i actituds revolucionàries o prerevolucionàries en un moviment que a la superfície defensava l'absolutisme, la corona i la Santa Mare Església. En temps de la Guerra del Francès passà el mateix; en la línia contrària als elements «revolucionaris» una part de l'anàlisi ens ha de portar a constatar la presència majoritària d'elements reaccionaris, quasi obscurantistes que arrossegaven la gent, hipnotitzada per la icona d'un rei completament mitificat, un sàtrapa que quan pogué tornà a l'esclavatge popular i encara amb el temps seria el monarca de la «dècada ominosa». Però els gironins l'aclamaven.

En tot cas, convençuts els gironins que els francesos no tardarien a atacar aquella peça estratègica en el camí de França, es posaren frenèticament a refer les depauperades defenses i preparar muralles, torres i baluards per dificultar la presa de la ciutat. Duhesme, el general cap dels napoleònides, ordenà un atac ràpid i resolutiu a la ciutat dels rius el dia 20 de juny. Però topà amb una plaça més reforçada del que semblava, una guarnició eficaç i una població disposada a resistir. Els francesos van intentar l'assalt, però van tenir moltes baixes i no van obtenir res. Sense capacitat d'anar més enllà se'n tornaren a Barcelona capcots i marejats tothora pels guerrillers que no pararen de fustigar-los i fer-los comprendre que era tot el país. Aquesta escomesa ha estat considerada durant anys com el primer setge. Era fals, va ser un atac que va durar dos dies i no hi hagué assetjament de cap mena. Ara, els dels cants de gesta els convenia exagerar fins a la deformació. I van parlar del primer setge.

Els gironins, gairebé incrèduls, exultants per l'èxit de la defensa i empe-

sos per una tensió taumatúrgica, van nomenar Sant Narcís generalíssim, en creure que aquella victòria va ser possible per la protecció del patró de Girona. No tenim res a dir sobre aquesta creença que, vertaderament, va existir, però és impressionant que durant cent cinquanta anys una historiografia delirant o bé hagi donat per fet l'ajut del sant (com en altres moments històrics) o bé no hagi fet el menor comentari sobre l'estat d'alienació col·lectiva que es vivia en aquells moments de tensió extrema. El cert és que el fet religiós no solament impregnà fortament l'ànim dels defensors de Girona de 1808, ans també va incidir en la mentalitat d'alguns historiadors que no van pas desmentir la llegenda.

Aquell 1808 la guerra s'estava generalitzant a tot Catalunya, això sí, sense la capital, Barcelona, que restava en mans de l'ocupant. Els sometents i miquelets organitzats en bàndols, a més de l'exèrcit regular, començaven una resistència que els francesos no s'esperaven, no esperaven una oposició armada tan potent. Precisament per això als francesos els era vital controlar el passadís entre Barcelona i França, i els era essencial disposar de Girona, punt important a mig camí.

El juliol de 1808 Duhesme envià un total d'11.000 homes i grans peces d'artilleria per apoderar-se de Girona mitjançant un assetjament definitiu. Ho intentà amb força: bombardeigs, atacs i escaramusses que obriren una bretxa al castell de Montjuïc, la gran defensa militar de la ciutat, però no van poder avançar més. En el pitjor moment per a Girona, quan era a punt de caure, arribà l'ajuda exterior. Els napoleònides van haver d'abandonar el setge. Però hi tornarien.

El 30 de gener de 1809, fou nomenat com a governador militar de la plaça el general Mariano Álvarez de Castro, que es trobava guerrejant contra els francesos a l'Empordà. De seguida, aquest militar va mostrar una tendència a l'irredentisme, predicant en tot moment la resistència o la mort i amenaçant amb dures penes tot aquell que trontollés. Amb una religiositat extrema portà al límit la resistència de la plaça i no titubejà ni en els moments de la catàstrofe humanitària que es va produir en els darrers mesos.

A partir de començament de maig començà a establir-se el que seria el gran assetjament, que durà fins al 10 de desembre i que resulta la pàgina més impressionant de la història de Girona, tant pel que fa a la resistència numantina més enllà de tota racionalitat, amb una destrucció i una mortaldat mai vistes en aquest rodal, com pel resultat d'aquella actitud inflexible, això

és la pèrdua de tot, de la ciutat, de la guarnició i de la vida de milers i milers de gironins.

Els gironins van organitzar-se dins el perímetre emmurallat amb un operatiu militar on hi havia tots els veïns, inclosos les dones i els clergues. Tenien el seu paper en la defensa i la intendència, l'ajuda auxiliar durant els combats i l'atenció als ferits. Aquesta fórmula s'anomenà significativament Croada Gironina, la qual es dividia en diferents companyies, entre les quals hi havia la de les Senyores de Santa Bàrbara. La guarnició en aquell moment era de 5.665 soldats, segons els memorialistes.

Quan els francesos hagueren encerclat Girona atacaren Montjuïc, pensant que si queia el castell, Girona s'hauria de rendir. La batalla era fortíssima i els morts i ferits, un munt. A partir de juliol, l'atac fou brutal. Malgrat les envestides, la guarnició aguantà. Però la pressió era insalvable, i per més que Álvarez volgué resistir a tot preu, Montjuïc es va perdre. Tot es presentava més difícil, però en aquell moment va arribar l'ajuda de la Junta Superior de Catalunya. Els regulars i els guerrillers, amb una hàbil maniobra, van fer entrar un comboi de més de mil mules carregades de queviures i un reforç de 2.800 homes. Girona, de moment, quedava salvada.

Però ordenaren al general Verdier, que comandava directament el setge, que realitzés l'assalt definitiu. El 19 de setembre els francesos es llancen a un atac massiu. Volien posar fi a aquella resistència que no cedia. Bombardeigs, constant allau de francesos, lluita amb baionetes.... Els defensors aguantaven les escameses malgrat les nombroses pèrdues. Els assetjants van entrar a Girona, però se'ls va fer recular. Girona va resistir. Les baixes franceses, tremendes: més de 600 morts, diu el cronista, sense parlar dels ferits. Girona, segons un altre, hauria tingut uns 72 morts i una cinquantena de ferits.

Veient el desgast, i per evitar més baixes, els francesos cregueren que calia extremar el bloqueig i els bombardeigs, i que Girona acabaria caient tota sola, capitulant de fam, de malalties i desesperació, com així va ser. El mes d'octubre arribà el nou cap de les tropes franceses, el mariscal Augereau, duc de Castiglione, encarregat de posar fi al setge. Tot just arribar, va proposar una capitulació que va ser refusada despectivament per Álvarez. Llavors Augereau intensificà el càstig amb bombardeigs constants i un bloqueig impenetrable. La ciutat entrà llavors en una situació d'ensorrament en tots els sentits. El mes de setembre van morir 239 homes de la guarnició i eren més de 1.200 els malalts que hi havia a l'hospital. La situació de Girona

a partir d'octubre és desesperada i, sense aliments, les epidèmies provocaran infinitament més morts que la batalla. I no hi havia senyal de cap possible ajuda.

La guarnició creia que seria molt millor intentar una sortida del que quedava de tropa, intentant travessar les línies enemigues i incorporar-les a les forces de la Junta Superior. Álvarez s'hi negava. Aquesta possibilitat, que hagués evitat el suplici final era defensada pel mateix biògraf d'Álvarez i testimoni dels fets, Manuel de Haro, i avalada per un autor tan fora de tota sospita com el general Gómez de Arceche, el gran historiador militar d'aquella guerra. També l'historiador gironí Santiago Sobrequés ho veia així. Però Álvarez, resolt a morir abans de claudicar (així ho deia constantment), ho rebutjà una vegada i una altra. D'aquesta possibilitat, no en parlà amb prou feines la historiografia oficial. El dia 7 de novembre, Augereau tornà a oferir capitulació, ja que aquell sacrifici no tenia sentit. De nou ni se'l respongué. Durant l'octubre van morir 793 homes de la guarnició, més del doble que el mes anterior. L'escassetesa de queviures era absoluta. Es menjava carn crua i podrida, i tota mena de cosa comestible, com ara rates. Apareixeran la disenteria i l'escorbut.

En un moment donat, els caps militars es van rebel·lar després d'una conspiració. Per calmar-los, s'establí una gratificació econòmica i el general i la Junta es comprometeren a millorar la situació dels ferits i els malalts dels hospitals. Però amb això no es calmaren: una vintena d'oficials van saquejar les cases d'alguns prohoms gironins i en un sol dia desertaren tres tinents coronels, un capità, un tinent, tres subtinents 18 sergents i una colla de soldats. Aquestes realitats van ser silenciades pels historiadors que volien herois, gestes i, sobretot, «patriotisme»; i, és clar, tants militars fugint no era gaire patriòtic. Resultava, doncs, que hi havia dissidències tan serioses que portaven bona part de la guarnició a desertar, tot i que el més probable era que caiguessin en mans de l'enemic. Ara bé, reconèixer que aquests militars podien tenir prou raó hagués estat negar l'encert del cabdill; per tant, els desertors no existiren.

A final de novembre la situació era impossible. Tornaren els bombardeigs massius. Les cases queien i sepultaven els ciutadans. Aquell mes van morir 1.385 membres de la guarnició. Álvarez rebé una nota del Capità General anunciant que no podia ajudar Girona. Era tard, però encara s'hi era a

temps per a una capitulació honrosa, o de salvar la guarnició per la prossecció de la guerra. Doncs no. Álvarez es mostrava irreductible. I encara es mantingué aquella situació suïcida 25 dies més!

El 2 i 3 de desembre els francesos van atacar i van començar a avançar pels fortins de la ciutat. El dia 7 de desembre Augereau va tornar a proposar la capitulació. No obtingué resposta. Però Álvarez, malalt i enfebrat, delirava i se l'hagué de substituir en el comandament pel brigadier Julián de Bolívar. Aquest, immediatament féu un reconeixement de la situació persuadit de la impossibilitat de resistir. El dia 10 de desembre Girona queia a mans de l'invasor després de nou mesos d'assetjament en signar la capitulació. La ciutat es trobava en bona part enrunada. La guarnició de 9.500 homes havia quedat reduïda a 4.400. La població visqué una tragèdia semblant: aquella Girona de 8.000 habitants quedà reduïda a la meitat.

S'haurien d'haver evitat tants morts i tanta destrucció i misèria. Quan la rendició era només qüestió de temps, s'hauria d'haver capitulat per salvar tot el que es podia salvar, és a dir, un contingent important de soldats, moltes vides humanes i molts edificis i carrers que s'ensorraren els darrers mesos. Però el cap militar que manava a Girona no era un home per entendre el que passava realment; Álvarez de Castro pensava aguantar més que Palafox a Saragossa i només atenia a dues coses: la carrera de la glòria i l'honor i, segons deia, la crida que li feia la divina providència a morir abans d'entregar la ciutat. Va sotmetre els soldats i els ciutadans que havia obligatòriament de protegir a aquestes dues dèries i el resultat va ser esfereïdor: impossible més morts. Lluny de ser l'heroi que alguns havien pintat, la seva actuació el situa com el responsable de la més gran tragèdia que ha viscut Girona en la seva història. Per reblar el clau, fins i tot la mort d'Álvarez va ser objecte d'una grollera però eficaç manipulació. No va morir enverinat, ni torturat, ni a mans del francesos. Es va morir quan els francesos el portaven a Barcelona per fer amb ell un escarment públic que no van poder acomplir precisament perquè va traspasar.

Tota aquella tragèdia ha estat objecte d'una distorsió històrica fenomenal. Per raons polítiques i ideològiques, sobretot; per servir el nacionalisme espanyol, que va atribuir a la resistència gironina l'exemple més clar de patriotisme. Però també des d'un localisme errat se'ns ha parlat molt més dels heroïsmes, la glòria i l'honor que dels errors, els morts i la tragèdia real. Per posar uns exemples de la història tergiversada només cal fer menció al paper

dels afrancesats durament blasmats en el relat tradicional però que avui la historiografia no considera que fossin necessàriament uns traïdors. El mateix pel que fa als bàndols «patriòtics» tan lloats, dels quals se silenciava que sovint actuaven com a bandositats de malfactors purs i simples. També la consideració dels militars, sempre intocables fessin el que fessin, per més que n'hi hagué que foren responsables de mortaldats i accions injustificables. Podem notar igualment com una voluntat manipuladora el silenci sobre els que no volien l'enfrontament i també l'absència de tota referència a la qüestió del país, malgrat que enmig d'una dèria per Ferran VII i una solidaritat espanyola indiscutible no mancaren les mostres, a vegades radicals, de sentiment català i de catalanisme polític. I així, trobaríem gran quantitat de fets, actituds i personatges completament ignorats o tergiversats per aquell discurs lineal que anava tan bé a la doctrina del nacionalisme espanyol.

No discutim el sofriment, les penalitats, el coratge ni la generositat dels gironins en la lluita. És evident el seu patiment i el seu coratge. Però no podem deixar de consignar que l'orientació d'aquells gironins alçats contra l'invasor era la de la reacció i el vell règim, amb tota la ideologia retrògrada i retardatària que comportava, entusiasmat pel retorn del rei desitjat i l'absolutisme. I discutim, sobretot, les mentides històriques i els ditirambes buits i manipuladors que s'han projectat durant quasi dos decennis sobre aquella calamitat que gravà tan durament l'esdevenidor de la ciutat.